

A FINNUGOR TANSZÉK TÖRTÉNETE

Dezsőné Zemplényi Vera - Dobó Attila

Az 1923-tól Pécsen működő Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemet 1912-ben Pozsonyban alapították. A jogi és az orvosi kar megalakulása után 1918. március 14-én került sor Bölcsészlet-, Nyelv- és Történettudományi Kar megnyitására. A karra kinevezett 9 professzor között találjuk Zolnai Gyulát, aki a magyar nyelvészet és finnugor összehasonlító nyelvészet professzora lett, s egyben prodekan is abban a tanévben, korábban a kolozsvári egyetem tanára volt.

1923. október 24-én nyitotta meg Klebelsberg Kunó kultuszminiszter - egykori pozsonyi prorektor - a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemet. Megnyitó beszédében hangsúlyozta a vidéki egyetemek fontosságát, s bízott abban, hogy az egyetem tanári kara "meg fogja alkotni itt a Mecsek alján a magyar Heidelberget".

A Magyar Nyelv- és Finnugor Összehasonlító Nyelvtudományi Tanszék vezetője Zolnai Gyula lett. Simonyi Zsigmond, Szarvas Gábor, Budenz József tanítványaként jelentős alakja volt a századeleji nyelvésznevezetéknek. Egyaránt otthonosan mozgott a történeti nyelvészet területén, a leíró magyar nyelvtanban és a nyelvhelyesség kérdéseiben. Tanári munkája is tükrözte szerteágazó érdeklődését. Tartott előadást szóragozástanból, szóképzéstanból, mondattanból, a nyelvemlékekről; finnugor összehasonlító hang- és alaktanból. Gyakorlati órákat hirdetett meg népnyelvből, magyar nyelvészetből, finn nyelvből, a finn nyelv hang- és alaktanából. Zolnai Gyula számos külföldi és hazai tudós társaságnak volt tagja. Kitűnően beszélt finnül, a finn irodalom klasszikusainak úttörő tolmácsolói közé tartozott.

Az egyetem külföldi látogatói között találjuk 1927-ben Antti Tulenheimo volt finn miniszterelnököt, a helsinki egyetem akkori rektorát, valamint a finn tudományos és gazdasági élet vezetőit. 1928. június 16-án Eemil Nestor Setälä, volt finn külügy-, majd oktatási miniszter, neves nyelvész, akkori budapesti finn követ látogatott el a Budapesten tartott finnugor kultúrkongresszus számos finn és észti részvevőjével együtt a tanszékre.

1930-ban 48 évi tanári működés után nyugállományba vonult Zolnai Gyula. A magyar és finnugor összehasonlító nyelvészeti tanszék irányítását megbízott tanszékvezetőként a magyar irodalomtörténeti tanszék vezetője, Tolnai Vilmos vállalta az 1930/31-es tanévben és az 1931/32-es tanév első szemeszterében. Tolnai nyelvész és irodalomtudós volt egy személyben. A határterületek érdekelték, a nyelvészetnek az irodalommal érintkező területe: a stílus. Nyelvtörténészként a nyelvújítási mozgalom történetével foglalkozott.

1932-ben Klemm Antal, a pannonhalmi Bencés Főiskola tudós tanára kapott megbízást a Magyar Nyelv- és Finnugor Összehasonlító Nyelvészeti Tanszék vezetésére. Nagynevű nyelvész került ekkor az egyetem professzorainak a sorába. Műveinek 89 tételből álló bibliográfiájából a legjelentősebb a Magyar történeti mondattan, mely mindmáig nélkülözhetetlen kézikönyve a nyelvtörténet kutatóinak.

Életművének lényege, hogy a mai magyar mondattani jelenségekből kiindulva nyelvemlékeken keresztül, visszafele haladva jut el a legrégebbi alakzatokig. A leíró és a történeti eljárás nem válik külön nála. Történeti szemléletéből következett, hogy elsősorban nyelvtörténetet oktatott. Finnugor hangtörténetből, morfológiatörténetből, magyar történeti

mondattanból előadásokat és szemináriumokat tartott, leíró magyar nyelvtanból csak gyakorlati órákat hirdetett meg.

Klemm Antal legtehetségesebb tanítványaiból kutatókat nevelt. Tanítványai tisztelték, becsülték nagy tudásáért, csodálták szerénységéért. Finnugor nyelvészeti és magyar nyelvtörténeti szakdolgozatok és disszertációk sora őrzi a nagyhírű professzor pécsi munkálkodásának az emlékét.

A hallgatók közül kiemelkedett Temesi Mihály, de itt kezdte egyetemi tanulmányait Lotz János is. Itt nyújtotta be doktori értekezését "A történelmi világkép - Az ember az időben" címmel, és védte meg 1937-ben.

Az egyetem magyar szakos hallgatói számára kötelező volt a finn nyelv tanulása. A 20-as években Aarni Penttilä tevékenykedett finn lektorként az egyetemen, majd 1930-tól Szabó Aladár tanította a finn nyelvet.

A Kalevala megjelenésének századik évfordulójára került sor 1935-ben. Klemm Antal a Kalevala fordításából szemináriumot hirdetett meg. 1935 decemberében Kalevala ünnepek és finn néprajzi kiállítás volt a Szent Mór Kollégiumban. Klemm Antal a Kalevaláról tartott előadásában "tudományos alapon" és mégis "népszerűen" emlékezett meg a Kalevala születéséről. Szabó Aladár finn felesége, Aino Hakulinen festőművész rendezte a kiállítást.

Egy dinamikusan fejlődő, jól működő, a város életében tevékenyen részt vevő, a magyar kultúrában sajátos helyet betöltő bölcsészkar zárta be a kapuit 1940-ben, és költözött Szegedre 200 hallgatójával, 12 intézetével (Filozófiai, Pedagógiai, Ókortudományi, Magyar Nyelvtudományi, Német, Francia, Olasz, Világtörténeti, Magyar Történeti, Földrajzi, Állattani, Tanárképző Intézet) és felszerelésével, intézeti könyvtáraival együtt.

A tanárok egy része követte tanszékét, így Klemm Antal is. Viszont a Magyar Irodalomtörténeti Intézet Pécsen maradt, és a jogi kar keretei között Vargha Damján vezetésével működött 1948-ig.

Az 1921-ben Szegedre került kolozsvári egyetemet 1940-ben visszatelepítették Kolozsvárra. A jelenleg Szegeden működő Bölcsész tudományi Kar a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsész tudományi Karának a jogutódja. Klemm Antal a szegedi egyetemen a magyar nyelvtudomány professzora, majd 1947-től a Magyar Nyelvészeti Tanszék vezetője lett 1955-ig, nyugállományba vonulásáig. Szegedi egyetemi tanári éve alatt is Pécsen lakott, innen utazgatott Szegedre.

A bölcsészkar mielőbbi visszaállításának reményében az Egyetemi Könyvtár és a Szent Mór kollégium könyvtára továbbra is beszerezte a bölcsészeti stúdiumokhoz szükséges könyveket.

Az egyetem rektora a jogi kar és az orvosi kar keretei között bölcsész képzést indított. Ez a bölcsész képzés tanárképzésnek adta át a helyét, és ebből a tanárképzésből létesült 1948-ban 14 tanszékkel a Pécsi Pedagógiai Főiskola, amely az egykori Pius Gimnázium épületében nyert végleges elhelyezést.

A Pedagógiai Főiskola Magyar Nyelvi Tanszékének vezetéséve 1948-ban Temesi Mihályt bízták meg. Gazdag egyetemi tanári tapasztalatokkal, jelentős tudományos tevékenység

birtokában, gyakorló tanári munka után kezdett hozzá az általános iskolai magyar szakos tanárképzés megszervezéséhez, az oktatói kar kialakításához.

A nyelvtörténeti anyagokhoz kapcsolódtak a néprajzi, a nyelvjárástani előadások, szakkörök és speciálkollégiumok. Az 50-es évektől kezdve Rónai Béla vezetett néprajzból és nyelvjárástanból, később Király Lajos és Szabó Géza nyelvjárásból szakköröket, majd 60-as évektől Andrásfalvy Bertalan néprajzból. Számos szakdolgozat készült a Pécs környéki falvak néprajzi, nyelvjárási anyagából. A tanszék legnagyobb vállalkozása volt a "Baranya megye földrajzi nevei" című monográfia összeállítása Pesti János és Temesi Mihály irányításával.

A Dél-Dunántúl magyar nyelvjárásainak gyűjtéséből elkészült Rónai Béla zselici tájatlása. Temesi Mihály "A magyar nyelvtudomány. Irányok és eredmények a felszabadulás óta" c. könyve 1980-ban jelent meg, mely egyben saját múltjának, tudományos munkásságának ismertetése, összegzése is.

Főiskolai tanárként Temesi Mihály csaknem minden témát tanított, amit a magyar szakos hallgatók tanterve tartalmazott, így nyelvtörténetet is. A nyelvtörténet egy-egy részterületének oktatását Gergely János, Kerekes László, Pesti János végezte. 1969-ben kapcsolódott be a tanszék munkájába Márk Tamás. Főiskolai oktatóként a magyar nyelvészet különböző területeinek tanítását vállalta, de legfőképp a történeti nyelvészeti előadások, gyakorlatok tartása lett a feladata. Márk Tamás a szegedi egyetemen végzett finnugor nyelvészként, a szamojéd nyelvek kutatása állt tudományos munkájának a középpontjában. Főiskolai oktatómunkája mellett finn nyelvet is tanított. 1975-től 1981-ig magyar lektor volt a helsinki egyetemen. Márk Tamás Finnországba távozásakor került a tanszékre Zemplényi Vera és Lerch Ágnes. Mindketten finnugor szakot végeztek, ők folytatták a finn oktatást, és nyelvtörténetet is tanítottak. 1981-től a finnugor összehasonlító nyelvészet és nyelvtörténet óráit ismét Márk Tamás látta el.

1982 januárjában megalakult a Tanárképző Kar. Az egyetemi szintű oktatás 1982 őszén indult meg, legelőször a magyar szakon. A Magyar Nyelvi Tanszék vezetését Szépe György professzor látta el. Az ő nevéhez fűződik az egyetemi program kialakítása, a főiskolai képzésből az egyetemi képzésbe való átmenet irányítása. Évekig egymás mellett folyt a főiskolai és egyetemi képzés. A főiskolai tanároknak meg kellett felelniük az új követelményeknek, az új feladatok ellátása érdekében érkeztek új tanárok is. Az eddigi magyar nyelvi tanszék kezdett szűk lenni, egyre újabb és újabb szakterületek jelentek meg. Kitágultak a finnugor összehasonlító nyelvészet és magyar nyelvtörténet lehetőségei is. A kiindulást a féléves főiskolai kurzus jelentette, a finnugor összehasonlító nyelvészet és nyelvtörténet oktatásának ideje másfél évre emelkedett, és újabb szakterületekkel bővült. Az új egyetemi program is megőrizte a finnugor összehasonlító nyelvészet és a magyar nyelvtörténet egységét, s követte az évtizedeken át kialakult gyakorlatot.

Az 1982-ben alakult egyetem munkájába bekapcsolódott Temesi Mihály is, egyetemi tanári kinevezést kapott a Janus Pannonius Tudományegyetemen. 1983-ban Szépe Györggyel közösen mondattani konferenciát szervezett Klemm Antal emlékére. Magyar nyelvtörténetet, nyelvemlékolvasást oktatott 1988-ban bekövetkezett haláláig.

Az új egyetemi oktatás kialakításán egy önálló finnugor tanszék létrehozásán fáradozóan dolgozott Márk Tamás, korai halála (1985-ben) megghiúsította a tervek megvalósítását.

A nyolcvanas évek közepétől Fancsaly Éva, Dobó Attila, Székely Gábor tanítottak finnugrisztikát és nyelvtörténetet, s néprajzot tanított továbbra is Andrásfalvy Bertalan 1990-ig.

A Magyar Nyelvi Tanszék időközben Nyelvi Intézetté alakult, ide tartozott a történeti nyelvészet oktatására 1988-ban megalakult Uralisztikai Szeminárium is. A szeminárium vezetője Pusztay János lett. A magyar nyelvtörténet oktatására meghívást kapott Benedek Piroska, Hajdú Mihály és Szegfű Mária.

A többi finnugor tanszékhez hasonlóan Pécs is igyekezett finn lektort hívni az egyetemre. 1991-ig, az első lektor érkezéséig a magyar szakosok kötelező finn óráit Márk Tamásné és Zemplényi Vera tartotta. Időnként finn ösztöndíjasok segítettek az oktatásban, így Eeva Herrala és Marketta Huitu. Az első finn lektor Marita Karsikas volt, így 1940 után ismét lett finn lektora az egyetemnek, 1992 óta Anja Haaparanta a finn lektor. A finn nyelv mellett a kisebb finnugor nyelvek oktatása is megindult a szeminárium keretében. Vendégként M.D. Imajkina erza-mordvin nyelvet oktatott egy évig, N.D. Manova pedig komi nyelvet két évig. Paul Kokla vendégprofesszorként töltött fél évet Pécsen, s így a pécsi diákoknak lehetőségük adódott négy finnugor nyelvet anyanyelvi oktatótól tanulni.

A szeminárium két nemzetközi konferencia megtartására is vállalkozott. 1988-ban megrendezte a Colloquium Sibiricumot, ez volt az első alkalom, amikor a pécsi szeminárium a nyilvánosság elé lépett. 1989-ben Budapest mellett Pécs is színhelye lett a hetedik Finn-Magyar Folklórszimpóziumnak, amelynek témája a folklór és a nyelv volt. Az említett konferenciákhoz kapcsolódva a szeminárium két folyóiratot is indított. A Colloquium Sibiricum előadásai jelentek meg a Specimina Siberica első számában 1988-ban. Ebben a sorozatban került kiadásra a Gedenkschrift für Irén N. Sebestyén című emlékkönyv 1990-ben. A Finn-Magyar Folklórszimpóziumok anyagát a Specimina Fennica második kötete tartalmazza, amely 1990-ben jelent meg. Ennek a sorozatnak az első kötete magyar és finn kutatók fennisztikával kapcsolatos írásait tartalmazza. A kiadványok szerkesztője Pusztay János, a Specimina Fennica első kötetének társszerkesztője Tuomo Lahdelma.

A sorozatokon kívül megjelent Munkácsi Bernát votják szótára (Lexicon Linguae Votiacorum) hasonló kiadásban 1990-ben (Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai I.) E kiadványsorozat másik, még Pécsen kiadott könyve Lakó György: A magyar mondat szerkezet finnugor sajátosságai (1991) . Különböző finnugor témájú cikkekből gyűjtötte össze Pusztay János a "Ha én szólók, Észak beszél"- Tanulmányok nyelvrokonaink népköltészetéről és mitológiájáról- kötetét. (Pécs 1988). Pusztay János Szombathelyre távozásával ez a publicisztikai tevékenység (folyóiratok és sorozatok) a Berzsenyi Dániel Főiskolán folytatódik.

1992-ben a Bölcsészettudományi Kar létrejöttékor önálló Finnugor Tanszék alakult. A tanszéki oktatási feladatait továbbra is a magyar szakos hallgatók kötelező finnugor összehasonlító nyelvészeti és magyar nyelvtörténeti óráinak ellátása jelentette. E tárgyak oktatásának megvolt már a hagyománya és a jól bevált gyakorlata, de a tanszékké alakulás új lehetőséget adott a két szakterület művelésére. Az egyetemi tanszék első vezetője Paul Kokla észt nyelvész, a finnugrisztika nemzetközileg ismert tudósa lett. Feleségével, Tiiu Kokla műfordítóval, a magyar irodalom szakavatott észt tolmácsolójával együtt érkezett Pécsre. Az összehangolt, közösségben végzett magas színvonalú tanári munkát, az oktatás megszervezését, az egyéni kutatómunka támogatását és a hallgatókkal való kapcsolatot tartotta fontosnak. Két tudományterület művelését tervezte. Az egyik a balti finn kultúra és

nyelvészet (finn nyelv és irodalom, művelődéstörténet, baltikumi nyelvi kapcsolatok, stb.), a másik az Északnyugat-Szibéria területét érintő nyelvészeti kutatás.

1993 őszétől indult el a finnugrisztikai specializáció finnugor nyelvész illetve finnugor filológus irányultsággal. Ennek az új szakképzési formának a tartalmi, tematikai kidolgozását, a szükséges oktatási anyagok összeállítását tartotta indokoltnak.

1992-ben Dobó Attila egy évre Komiföldre távozott tanítani, Fancsaly Éva pedig három évre Bécsbe, ekkor Janurik Tamás került új oktatóként Pécsre. Hamarosan megvédte "Az uráli nyelvek morfonotaxisa" című kandidátusi értekezését. Időközben Fancsaly Éva is PhD fokozatot szerzett. Nagy Zoltán - a tanszék volt diákja - vendégoktatóként kapcsolódott be a tanszék munkájába, a néprajzi tárgyakat tanítja. Részben egyetemi, részben kollégiumi keretben működött a Munkácsi Bernát Szakkollégium, amely a helyi és a meghívott neves előadók számára lehetőséget ad arra, hogy a finnugor népek kultúráját szélesebb körben népszerűsítsék. A tanszék jelentős ismeretterjesztő tevékenységet is folytatott, klubprogramok, irodalmi estek, előadások, megemlékezések formájában.

Később sajnálatos módon aggasztóan csökkent a tanszék oktatóinak a száma. Paul Kokla visszament Észtországba, Zemplényi Vera, majd Janurik Tamás az ismert országos takarékosági intézkedések miatt kényszerült távozásra. A tanszéket Szépe György, a Nyelvtudományi Tanszék professzora irányította megbízott tanszékvezetőként az 1995-96-os tanévben, ezt követően egy éven át Sz. Bakró-Nagy Marianne, az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa látta el ezt a feladatot. Az 1997-98-as tanévtől Székely Gábor (lásd ott) a megbízott tanszékvezető, aki 2003-ban szerzett PhD fokozatot a korábban meglévő (1981) egyetemi bölcsészdoktori fokozata mellé.

Az önálló Finnugor Tanszék megszüntetésének veszélye a megalakulástól kezdve hol gyengébben, hol erősebben, de mindig is napirenden volt. 2005 tavaszán azonban valósággá vált. A tanszék tagjainak és a hallgatók tiltakozásának ellenére a kari tanács megszüntette a tanszéket, és a Nyelvtudományi Tanszék egy szemináriumaként folytatja ugyanazt a munkát, amelyet eddig végzett. A finn lektori állás is veszélybe került, a CIMO-val folytatott eredményes tárgyalással el tudtuk érni, hogy a lektori helyet még egy darabig támogatják. 2005-2006-ban Székely Gábor egy angol alapítványtól (HRELP) támogatást kapott arra, hogy a veszélyeztetett helyzetben lévő ivgyeli manysik nyelvét dokumentálja. A nyelvészeti terepmunka mindig is fontos részét alkotta a finnugor kutatásoknak (Reguly, Castrén, Munkácsi, Wichmann, Paasonen, Karjalainen, Lehtisalo, Kannisto, Donner), most ez a modern hang- és képrögzítő digitális technika segítségével újra fontos szerepet kapott.